

Placená a neplacená práce v době pandemie

Důsledky pandemie a přijatých opatření pro genderovou rovnost

Šárka Homfray

Srpen 2020

Šárka Homfray vystudovala práva a působí jako právnička Odborového svazu státních orgánů a organizací a je místopředsedkyní Výboru ČMKOS pro rovné příležitosti žen a mužů a členka Women's Committee Evropské odborové konfederace se zabývá mj. genderovými aspekty světa práce.

Obsah

1. Úvod	5
2. Genderově specifické dopady jako východisko	5
2.1. Genderové rozdělení českého pracovního trhu.....	6
2.2. Neplacená práce	6
2.3. Další faktory	7
3. Zasažená odvětví – otázka (ne)zaměstnanosti	8
4. Odvětví „v první linii“ – odhalení nedostatků.....	10
5. Domácnost a soukromá sféra	11
5.1. Ošetřování člena rodiny	12
5.2. Výuka na dálku a domácí vzdělávání	12
5.3. Práce z domova	13
5.4. Domácí násilí	13
6. Dopady pandemie a relevantních opatření	13
6.1. Zaměstnanost a prekérní práce	14
6.2. Zdravotnictví a sociální služby.....	15
6.3. Vyrovnané zastoupení žen v mocenských a rozhodovacích pozicích	15
7. Výhledy a doporučení	16
7.1. Oblasti hodné pozornosti.....	17
7.2. Pozitivní očekávání.....	19
8. Závěr	20

Abstrakt

Pandemie Covid-19 poukázala, a to nejen v České republice, na celou řadu genderových rozdílů pracovního trhu. Studie se zabývá dopadem pandemie na silně feminizovaná odvětví pracovního trhu, a to jak ta, která byla zasažena omezeními a úbytkem příjmů, tak ta, která naopak musela reagovat na náročnou situaci a její zvládnutí. Kromě placené práce ženy v České republice vykonávají výrazně vyšší podíl neplacené práce včetně neformální péče o blízké osoby. V době pandemie se s touto skutečností pojily další genderově odlišné dopady, o kterých se studie rovněž zmiňuje.

The Covid-19 pandemic has pointed out, not only in the Czech Republic, a number of gender differences in the labour market. The study examines the impact of the pandemic on heavily feminized labour market sectors, both those affected by constraints and declining incomes and those that have had to respond to and cope with the challenges. In addition to paid work, women in the Czech Republic perform a significantly higher share of unpaid work, including caring for children and other relatives. At the time of the pandemic, other gender-related impacts were associated with this fact, which are also mentioned in the study.

1. Úvod

Tato studie byla zpracována v okamžiku, kdy již bylo možné nejen předpovědět, ale i vyhodnotit velkou část bezprostředních dopadů pandemie Covid-19 a souvisejících opatření přijatých a platných zejména v druhém čtvrtletí roku 2020. Zároveň ale jde o okamžik, kdy po snížení přísunu nově nakažených osob a celkového výskytu nákazy ve společnosti dochází opět k jeho nárůstu. Téměř všechna opatření již byla uvolněna a začíná se opět hovořit o jejich zavedení, byť na lokální nebo jinak modifikované bázi. V situaci, kdy se očekává příchod tzv. druhé vlny je tedy nanejvýš vhodné se zastavit nad již známými dopady opatření z vlny první, a jejich krátkodobými a dlouhodobými dopady na otázku genderové rovnosti.

Ve studii jsem se zaměřila na srovnání výchozí situace za pomoci relevantních ukazatelů, přehled očekávaných i reálných dopadů opatření z doby, kdy byla zaváděna, i na hodnocení výsledků a aktuální situace spolu s možnými efekty do budoucna. Ačkoli jde primárně o situaci v České republice, problematika genderové rovnosti a vlivů na ni má celou řadu společných rysů napříč státy, a z toho důvodu nechybí alespoň částečný vhled do evropské perspektivy, a to napříč jednotlivými částmi studie.

Není pochopitelně možné otázku genderové rovnosti redukovat jen na otázku práce, zaměstnanosti a souvisejících ekonomických témat. S ohledem na charakter pandemie i přijatých opatření se jedná ale o zásadní složku dopadů současné situace na genderovou rovnost. S vyšším akcentem na domov a domácí sféru se ale pojí celá řada dalších dopadů, zejména spojených s problematikou domácího násilí. Ačkoli není v možnostech této studie zabývat se všemi genderovými dopady se stejnou mírou podrobnosti, tento závažný jev zcela pominout nelze.

2. Genderově specifické dopady jako východisko

Jedním ze základních východisek pro hodnocení dopadů jak samotné pandemie Covid-19, tak opatření přijatých na její zmírnění, tak i případných ekonomických a jiných stimulů atd. je skutečnost, že nejsou genderově neutrální. Vychází to z řady skutečností, z nichž je možné v této souvislosti jako zásadní označit vysokou míru genderové segregace pracovního trhu a nerovnoměrné rozdělení neformální péče o děti a další blízké a neplacené práce (zejména péče o domácnost) mezi ženy a muže. Od těchto skutečností (a dalších s nimi souvisejících faktorů) se pak odvíjejí genderově specifické dopady celé situace, která se mj. v tomto ohledu výrazně liší od předchozích ekonomických krizí.

Na tyto skutečnosti poukázal již na začátku měsíce dubna Sociologický ústav AV ČR v sérii tiskových zpráv, které měly zejména poukázat na možná rizika v opatřeních, která budou v souvislosti s pandemií přijímána. Jelikož si Česká republika celosvětově nestojí příliš dobře v ukazatelích genderové rovnosti (v Global Gender Report 2020, který vydává Světové ekonomické fórum, se umístila na 78. místě ze 153 hodnocených zemí¹), není žádoucí, aby byla přijímána opatření, která mají potenciál úroveň genderové rovnosti dále snižovat.

Genderově zabarvené dopady pandemie Covid-19 nejsou pochopitelně českým unikátem. Jak ukazují např. zjištění Evropského institutu pro genderovou rovnost (EIGE)², genderové rozvrstvení placené a neplacené práce vykazuje napříč Evropou velmi podobné rysy, a to znamená i velmi podobné dopady. Zasaženy jsou feminizované profese jako je zdravotnictví, zvýšení domácích povinností

¹ World Economic Forum. *Global Gender Gap Report 2020* (online). cit. 23.7.2020. Dostupné z: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf

² European Institute for Gender Equality. *Coronavirus puts women in the frontline*. (online). cit. 24.7.2020. Dostupné z: <https://eige.europa.eu/news/coronavirus-puts-women-frontline>

dopadne více na ženy, které jich vykonávají nepoměrně mnoho, ztráta zaměstnání hrozí opět ve feminizovaných odvětvích a ženy jsou často v prekérní pracovní situaci už teď. I kromě těch nejzjevnějších zásahů se v podstatě všechna opatření veřejných politik se budou jinak týkat žen a mužů (např. s ohledem na jinou míru využívání veřejné dopravy apod.).

2.1. Genderové rozdělení českého pracovního trhu

Český pracovní trh vykazuje poměrně konstantní míru rozdělení na „mužské“ a „ženské“ profese, které se v čase mění jen pozvolna³. Obdobně se v podstatě nemění ta povolání, ve kterých ženy typicky působí nejčastěji. Podle údajů Českého statistického úřadu (ČSÚ) z roku 2018 byl nejvyšší podíl žen ve zpracovatelském průmyslu, velko- a maloobchodu, zdravotnictví a sociální péči, vzdělávání a veřejné správě⁴.

Genderová segregace se ale neprojevuje jen v zaměstnaneckých pozicích. I u osob samostatně výdělečně činných (OSVČ) nalezneme výrazně feminizované a maskulinizované obory. Ačkoli OSVČ převažují mezi muži, jsou v odvětví nejvíce zasažených restriktivními opatřeními (osobní služby spojené s cestováním, provozem stravovacích a ubytovacích zařízení, pohostinstvím, kadeřnictvím a kosmetikou) více zastoupeny ženy.

Tato segregace není výlučná pouze pro Českou republiku, obdobné rozložení žen a mužů v dotčených profesích najdeme napříč Evropskou unií. Jak vyplývá z údajů EIGE⁵, 76 % pracovní síly ve zdravotnictví tvoří ženy, obdobně práci pokladní vykonává v EU až 82 % žen. Feminizované jsou v EU i obory pandemií zasažené negativně, jako je například turismus. Obdobně jsou ženy v EU více zastoupeny v prekarizovaných a hůře placených pozicích, tvoří 85 % sólo rodičů a vykonávají v průměru o 13 hodin neplacené práce týdně více než muži. Všechny tyto faktory z nich činí skupinu více ohroženou dopady pandemie a přijatých opatření. To s sebou nese riziko prohloubení genderových nerovností i pro dobu po pandemii a je důvodem, proč by všechna přijatá opatření, jak restriktivní, tak nápravná, měla být podrobena genderové analýze.

2.2. Neplacená práce

Ve veřejné debatě (nejen u nás) se v souvislosti s pandemií hovoří o zpomalení ekonomiky či dokonce o jejím zastavení. Nezřídka bylo (zejména v počátku omezení pohybu ve veřejném prostoru) toto zpomalení i vítáno, jako jakási dovolená nebo možnost vystoupit z každodenního koloběhu a honby za výdělkem. Zde je ale potřeba mít na paměti, že kromě té „viditelné“ ekonomiky, měřitelné např. HDP, zde existuje ještě řada dalších činností, které ale neprochází trhem, případně je jejich hodnota považována za nízkou. A právě řada těchto činností, spojených zejména s rodinou, domácností a péčí o blízké, nabrala v době pandemie naopak na obrátkách.

Jak uvádí Sociologický ústav AV ČR, je péče o domácnost i blízké osoby u nás poměrně silně genderově diferenciována: „Podle dostupných dat jsou to v 68 % rodin ženy, kdo pomáhá dětem s přípravou do

³ Srov. např. KŘÍŽKOVÁ, Alena a SLOBODA, Zdeněk. *Genderová segregace českého trhu práce*. Kvantitativní a kvalitativní obraz. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2009. (online). cit. 24.7.2020. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/ss_09-4_krizkova_sloboda_-_genderova_segregace_ceskeho_trhu_prace.pdf

⁴ Český statistický úřad. *Zaostřeno na ženy a muže – 2019* (online). cit. 1.8.2020. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zaostreno-na-zeny-a-muze-ffhk87f13g>

⁵ ZALAN, Eszter. *Women hit hardest by corona economic crisis*. EU Observer (online). cit. 1.8.2020. Dostupné z: <https://euobserver.com/coronavirus/148155>

školy, v 92 % případů ženy perou, v 76 % uklízí a v 79 % vaří. O senior(k)y pečují z 80 % ženy a v případě stálé péče opouští zaměstnání ten, kdo má nižší příjem – většinou se tedy výdělků vzdá opět žena.“⁶

Z těchto ukazatelů lze dovodit, že pokud se zvýší zátěž a množství práce v domácím prostředí, zvýší se i již tak relativně velké zatížení žen.

2.3. Další faktory

Gender Pay Gap

Česká republika se stále v rámci EU umísťuje jako země s jedním z nejvyšších celkových rozdílů v odměňování mezi ženami a muži (gender pay gap, dále jen „GPG“), a to na 3. místě s rozdílem 20.1 %⁷. Ačkoli samotná výše GPG nevypovídá o konkrétní výdělkové situaci jednotlivých osob nebo v jednotlivých rodinách, při bližším zkoumání této otázky se již ke konkrétním vlivům GPG relevantním pro období pandemie dostaneme. Jedním z nich je otázka odměňování v silně feminizovaných profesích, zejména v těch, které byly pandemií dotčeny.

Nezanedbatelný vliv má i skutečnost, že pouze v minimální části českých domácností se dvěma vydělávajícími dospělými má žena vyšší příjem než muž. Ze studie Sociologického ústavu AV ČR pro MPSV vyplývá, že bezmála ve dvou třetinách (63 %) partnerských párů, tvořených mužem a ženou, činí příjem muže vyšší podíl, v 16 % mají oba stejný podíl na společných příjmech a v 10 % má vyšší podíl žena. Jak dále ukazuje graf, ve 26 % zkoumaných případů je příjem muže více než o polovinu vyšší než příjem ženy (tzn., že deklarované příjmy byly minimálně v poměru 60 % : 40 %)⁸.

S vyšším podílem péče a neplacené práce, kterou ženy vykonávají, a zároveň s tím, že jejich výdělek je obvykle v rodině ten nižší, často i velmi výrazně, se pojí celá řada dopadů. Jedním z nich je skutečnost, že jsou to častěji ženy, které pečují o nemocné dítě nebo z jiných obdobných důvodů čerpají překážky v práci na straně zaměstnance.

Matky samoživitelky jako ohrožená skupina

Sociologický ústav AV ČR upozornil i na výrazně náročnější situaci, ve které se nacházejí domácnosti sólo rodičů i mimo nouzový stav. 90 % sólo rodičů jsou ženy. Ekonomická situace sólo rodičů je často nejistá – polovina zaměstnaných sólo matek má hrubé měsíční příjmy z hlavního zaměstnání nižší než 21 580 Kč; vzhledem k nižším příjmům mají domácnosti sólo matek menší finanční rezervy: podle dat EU-SILC z roku 2018 si polovina domácností sólo matek se závislými dětmi nemůže dovolit zaplatit neočekávaný výdaj v hodnotě 10 700 Kč. Statisticky méně často zároveň mají někoho, na koho se lze obrátit s žádostí o materiální pomoc (12,8 % oproti 5,6 % domácností se dvěma rodiči). Častěji bydlí v nájmu a náklady na bydlení pro ně představují výraznou zátěž, takže opatření, která mají za cíl odlehčit lidem při splácení hypoték, jim tedy situaci neulehčí.

Vzniklá situace a přijatá opatření by tak na ně mohla mít až drastický dopad, včetně propadu domácnosti do chudoby. „Podle dostupných dat jsou sólo matky statisticky významně častěji zaměstnané tzv. prekérní formou práce (smlouva na dobu určitou, DPP, DPČ) – celkem 16,1 % z nich oproti 11,5 % u domácností s oběma rodiči. Mezi častá zaměstnání matek samoživitelek (ve srovnání

⁶ Sociologický ústav AV ČR. *Kdo pečuje o rodinu v dobách pandemie?* Dopady protipandemických opatření na české domácnosti. (online) cit. 7.8.2020. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/aktualita/kdo-pecuje-o-rodinu-v-dobach-pandemie-dopady-protipandemickych-opatreni-na-ceske>

⁷ Eurostat. *Gender pay gap statistics* (online) cit. 4.8.2020. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics

⁸ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Rovné odměňování žen a mužů ve zkušenostech a názorech české veřejnosti.* Výzkum veřejného mínění (online). cit. 26.7.2020. Dostupné z: <https://www.rovnaodmena.cz/www/img/uploads/8053ad73.pdf>

s matkami z rodin s oběma rodiči) patří pomocné pracovnice (12,6 %), pracovnice v obchodu a službách (9,2 %), pracovnice v oblasti osobních služeb (6,5 %, EU-SILC 2018). Složitá je také situace pro sólo matky, které pracují ve zdravotnictví (celkem 7,2 % z nich).⁹

Migrantky na českém trhu práce

Jedním z velmi citelných opatření byl v podstatě zákaz cestování do zahraničí, později různě modifikovaný a uvolňovaný. Toto opatření dopadlo citelně na všechny osoby, které častěji, někdy i na denní bázi, cestují přes hranice za prací (tzv. pendleři), stejně jako na všechny cizince a cizinky pobývající u nás. Nicméně, jak upozornil Sociologický ústav AV ČR, opět bylo možné očekávat rozdíly v dopadech na ženy a muže. „Zviditelnila se přeshraniční provázanost na trhu práce v pečovatelském sektoru – zatímco Češky či Polky dojíždějí pečovat do Německa nebo Rakouska, péči v Česku často vykonávají migrantky z Ukrajiny či jiných východoevropských zemí. Zavřené hranice tak znamenají obtíže jak pro migrantky samotné, tak pro pečovatelská zařízení, kde migrantky pracují, nebo pro seniory a seniorky a jejich rodiny.“¹⁰

3. Zasažená odvětví – otázka (ne)zaměstnanosti

První ekonomické dopady přinesla vládní opatření zacílená na snížení výskytu osob ve veřejném prostoru. Šlo o ukončení pořádání kulturních a sportovních akcí, následně i zavření velké části obchodů, restaurací a dalších provozoven, atd.

Specifikem aktuální situace je to, že minimálně ve svém úvodu dopadla na jiná odvětví, než jak tomu bylo v dobách minulých krizí a recesí. V předchozích krizích dopadala ztráta zaměstnání spíše na muže, jelikož postižena byla odvětví jako je průmyslová výroba, stavebnictví atd. Pandemie Covid-19 však přinesla především dopady do odvětví služeb s ohledem na výrazné omezení pohybu lidí ve veřejném prostoru. Zasaženy tak byly obory spojené s klientskými službami, které není zcela možné převést do digitální podoby, jako turismus, gastroprůmysl, živá kultura, sportovní a kosmetické činnosti atd. Proměnily se i nákupní vzorce osob dokonce i v těch oblastech, jejichž digitalizace byla zdánlivě bezproblémová, či dokonce již standardně existující, příkladem může být např. knižní¹¹ a mediální trh¹².

Řada těchto odvětví je jednak silně feminizovaná, jednak vykazuje určitou míru překérního zaměstnávání. Mezi průvodci a průvodkyněmi v cestovním ruchu je 80 % žen, mezi recepčními v hotelích a dalších rekreačních zařízeních je 83 % žen a jejich průměrné mzdy tvoří pouze 81 % průměrných mezd mužů, kteří tuto práci vykonávají. Ženy tvoří naprostou většinu osob pracujících v oborech kadeřnictví a kosmetika a 89 % žen pracuje v oblasti odborné rehabilitační péče¹³.

⁹ Sociologický ústav AV ČR. *Kdo pečuje o rodinu v dobách pandemie?* Dopady protipandemických opatření na české domácnosti. (online) cit. 7.8.2020. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/aktualita/kdo-pecuje-o-rodinu-v-dobach-pandemie-dopady-protipandemickych-opatreni-na-ceske>

¹⁰ Sociologický ústav AV ČR. *Kdo se o nás postará?* Migrantky na českém trhu práce (online). cit. 30.7.2020. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/aktualita/kdo-se-o-nas-postara-migrantky-na-ceskem-trhu-prace>

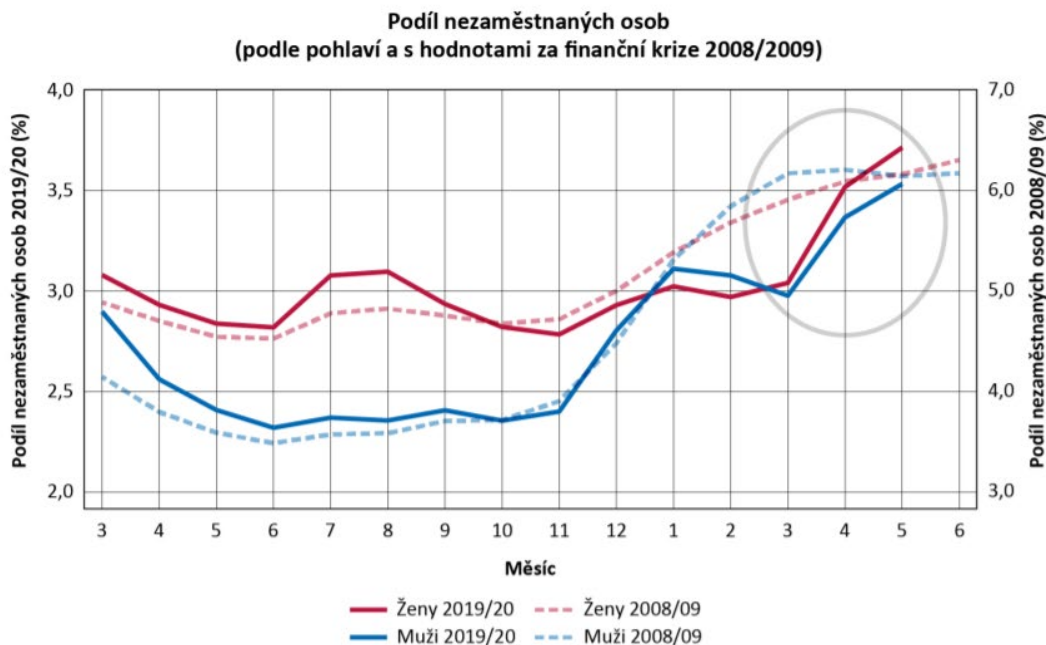
¹¹ KALINA, Michal. Knižní trh je v krizi. Internet malé firmy nespasí, chtějí obchodovat bez prostředníků. *E15.cz* (online). cit. 6.8.2020. Dostupné z: <https://www.e15.cz/byznys/knizni-trh-je-v-krizi-internet-male-firmy-nespasi-chtej-obchodovat-bez-prostredniku-1368297>

¹² JESCHKEOVÁ, Sára. Média se snaží ustát krizi. Bojují hlavně s poklesem inzerce. *Online Stisk* (online). Munimedia.cz. cit 6.8.2020. Dostupné z: <http://www.munimedia.cz/prispevek/media-se-snazi-ustat-krizi-bojuji-hlavne-s-poklesem-inzerce-16842/>

¹³ Sociologický ústav AV ČR. *Dopady opatření proti pandemii na ženy a muže na trhu práce.* (online). cit. 26.7.2020. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/aktualita/dopady-opatreni-proti-pandemii-na-zeny-muze-na-trhu-prace>

Podle studie Institutu pro demokracii a ekonomickou analýzu (IDEA) je už dopad pandemie Covid-19 na míru nezaměstnanosti žen v České republice ve statistikách Úřadu práce patrný. Míra nezaměstnanosti v dubnu a květnu 2020 prudce vzrostla v porovnání s březnem 2020 a nejde o sezónní vlivy. Nárůst nezaměstnanosti je větší u žen a zároveň je průběh dopadů na zaměstnanost žen a mužů poněkud odlišný od poslední recese v průběhu světové finanční krize v letech 2008–2009 (v grafu přerušované čáry).

Graf 1 Míra nezaměstnanosti mužů a žen v České republice.

Zdroj: Andreas Menzel, Martina Miotto¹⁴

Tento průběh zatím odpovídá i jiným zemím. Plynutím času se rozdíly mezi muži a ženami snižují, tento vývoj potvrzují i údaje z Českého statistického úřadu za červen 2020. „Zatímco se počty odpracovaných hodin vrátily již do téměř běžných hodnot, více se dopady koronavirové krize projeví v nezaměstnanosti. Obdobný počet nezaměstnaných jako letos v červnu byl u nás naposledy v září roku 2017. Sledujeme zejména nárůst počtu mužů hledajících si práci.“ upozorňuje Dalibor Holý, ředitel odboru statistiky trhu práce a rovných příležitostí ČSÚ¹⁵.

Lze tedy uzavřít, že pandemie Covid-19 a opatření přijatá jako prevence k šíření nákazy měly bezprostřední vliv na zaměstnanost žen, byť zmírněný či oddálený jednak obecnými opatřeními pro zachování zaměstnanosti, jednak institutem ošetřování člena rodiny. Dopady zpomalené ekonomiky a možného (a očekávaného) nástupu recese pak nejspíše budou mít již „obvyklé“ dopady a postihnou i ta odvětví, která v okamžiku pandemie zasažena nebyla.

¹⁴ MENZEL, Andreas, MIOTTO, Martina. Rozdílné ekonomické dopady krize covid-19 na muže a ženy v Česku. IDEA anti COVID-19 (online). cit. 29.7.2020. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/images/COVID/IDEA_Gender_dopady_covid-19_cerven_21.pdf

¹⁵ Český statistický úřad. Míry zaměstnanosti, nezaměstnanosti a ekonomické aktivity - červen 2020. (online). cit. 1.8.2020. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ci/miry-zamestnanosti-nezamestnanosti-a-ekonomicke-aktivity-cerven-2020>

4. Odvětví „v první linii“ – odhalení nedostatků

Pandemie a snaha o zpomalení šíření nákazy zvýraznili význam a potřebnost některých odvětví zejména veřejného sektoru. V tzv. „první linii“ se ocitlo zdravotnictví, maloobchod (zejména s potravinami), sociální služby, veřejná doprava, policie, hasiči, armáda a v neposlední řadě veřejná a státní správa.

Obdobně jako u odvětví zasažených první vlnou omezení, i zde je nápadným rysem vysoká feminizace většiny těchto odvětví. Kromě toho je nezbytné v této souvislosti specificky zmínit urputně přetrvávající GPG. Jak uvádí Sociologický ústav AV ČR podle dat ČSÚ:

- Mezi lékaři specialisty je 51 % žen, ale jejich průměrné mzdy dosahují pouze 78 % průměrné mzdy mužů.
- Mezi praktickými lékaři je 69 % žen, ale jejich průměrné mzdy dosahují pouze 75 % průměrných mezd praktických lékařů.
- Ženy tvoří 98 % všeobecných zdravotních sester a jejich mzdy dosahují průměrně pouze 85 % mzdy mužů, kterých jsou v této profesi pouhá 2 % (průměrná mzda 31 711 Kč).
- Ženy také tvoří 98 % pracujících v ošetrovatelství a sociálních službách v oblasti pobytové i domácí péče (průměrná mzda 27 107 Kč).
- Ženy tvoří 63 % všech zaměstnaných ve službách a prodeji a jejich mzdy dosahují průměrně 88 % mzdy mužů.
- Mezi prodavači v prodejnách (průměrná mzda 22 188 Kč) je 78 % žen, přičemž jejich mzdy průměrně dosahují 83 % průměrných mezd mužů.

Zároveň ženy tvoří 14 % zaměstnanců policie (průměrná mzda 38 216 Kč), kde dosahují 88 % průměrné mzdy mužů, a pouze 5 % hasičů (průměrná mzda 42 669 Kč) a 6 % řidičů autobusů, trolejbusů a tramvají (průměrná mzda 32 982 Kč), přičemž průměrné mzdy žen a mužů jsou v těchto zaměstnáních vyrovnané (ČSÚ 2019).

Vysoká feminizace zdravotnictví pak byla jedním z prvních ukazatelů toho, že dopady aktuální krize budou jednak genderově zbarvené, jednak (nejen v tomto ohledu) odlišné od většiny předchozích situací s ekonomickými dopady. Uzavření škol a školek (datum) znamenalo výrazné riziko nedostatku zdravotnického personálu, typicky zdravotních sester.¹⁶

U některých z těchto odvětví, zejména u zdravotnictví a sociálních služeb také bylo již dříve upozorňováno (a není to žádným tajemstvím) že se jedná o náročné profese, jejich náročnost zvyšuje mimo jiné nedostatečné personální zabezpečení a nízké či jinak problematické odměňování.

S ohledem na právní úpravu provozování nemocnic v České republice se pak potýkáme zejména s dvojitým systémem odměňování v nemocnicích, které u některých (typicky krajských) nemocnic přináší jejich nižší zaměstnavatelskou konkurenceschopnost a zároveň v podstatě znemožňuje vládní nebo jinak centrálně zacílený vliv na odměňování části nemocničních zaměstnanců a zaměstnankyň.

V oblasti sociálních služeb se jako jeden z jejich rysů projevila značná různorodost až roztříštěnost jak samotných služeb, tak jejich provozovatelů a způsobu financování. Zejména (logické) omezení terénních a jiných nepobytových služeb s sebou přineslo minimálně v určité fázi nejistotu plynoucí z možnosti nahradit osobní formu sociální služby nějakou formou jinou, včetně online nebo

¹⁶ HOMFRAY, Šárka. Kdo bude pečovat o nemocné, zůstanou-li sestry s dětmi doma? *Deník Referendum* (online) cit. 2.8.2020. Dostupné z: https://denikreferendum.cz/clanek/30869-kdo-bude-pecovat-o-nemocne-zustanouli-sestry-s-detmi-doma--?fbclid=IwAR2lcZxy1dmxUUP-bpp1Tw7stZ0BMrGWxSlnxOpx5CU_f9GvS5xjvGF4CiE

telefonických konzultací. V pobytových zařízeních byla situace problematická zejména s ohledem na nedostatečné zásobování ochrannými pomůckami, vyskytoval se i nedostatek personálního zabezpečení. Ministerstvo práce a sociálních věcí se pokoušelo na situaci co možná pružně reagovat¹⁷, nicméně k nejasnostem, zmatům a prodloužením docházelo.

Další skutečností, která se projevila výrazně v souvislosti se situací migrantek, je to, na co upozornil i Sociologický ústav AV ČR: “V České republice je péče (nejen – pozn. autorky) o seniory dlouhodobě podfinancována a platy pečovatelek jsou pod průměrnou mzdou – v roce 2018 byla průměrná hrubá mzda pečovatelek 27 107 Kč (oproti průměrné hrubé mzdě za celou ČR, která byla 33 840 Kč). Podfinancovanost zasahuje jak sektor zdravotnictví, tak pečovatelské instituce nebo i nájemnou péči v domácnosti. Právě tu vykonávají také cizinky. Zde se kromě nízké mzdy přidává také prekarita, nejasné a špatně kontrolovatelné pracovní podmínky – v řadě zemí je domácí pečovatelská práce vyjmuta z pracovněprávní ochrany zaměstnanců nebo se odehrává v šedé zóně.”¹⁸

Pandemie a nasazení ve výše uvedených odvětvích v „první linii“ k těmto oborům přitáhly pozornost politiků, médií i veřejnosti. Ačkoli s ohledem na relativně mírný (např. ve srovnání s tzv. italským scénářem) dosavadní průběh pandemie nedošlo k vysloveným kolapsům, nebylo možné existující nedostatky nevidět a bylo by nanejvýš vhodné je i nadále nepřehlížet.

Dále je v této souvislosti nutné zmínit další podstatnou zkušenost z doby pandemie. Dle údajů České správy sociálního zabezpečení během března výrazně vzrostl počet osob využívajících ošetřovně, a to o celých 333,5 tisíc. I v dalších měsících byl nárůst žádostí o tuto dávku, případně některých jiných žádostí (například dávku mimořádné okamžité pomoci u Úřadu práce) ve vysokém poměru oproti normálnímu stavu. Správní orgány byly povinny všechny žádosti vyřídit co možná nejrychleji, zároveň ale bojovaly s vlastním oslabením. Ze struktury obsazení státní služby vyplývá, že se jedná o výrazně feminizované odvětví s poměrně silnou skupinou starších státních zaměstnankyň a zaměstnanců. Bylo tedy nanejvýš pravděpodobné, že i v řadách ČSSZ a dalších orgánů byla část personálu na OČR, případně ohrožena z důvodu příslušnosti k ohrožené skupině. K tomu vláda rozhodla, že všechny státní orgány mají minimalizovat pobyt na pracovišti i klientské a přepážkové činnosti. I za těchto podmínek bylo dosaženo poměrně rychlého vyřízení akutních žádostí při poměrně nízké chybovosti.

5. Domácnost a soukromá sféra

Velmi brzo, již v polovině měsíce března 2020 byla přijata jak závazná opatření, tak doporučení, která výrazně omezila pohyb osob ve veřejném prostoru, na pracovištích i ve veřejné dopravě. Mnohem více času trávili lidé ve svých domovech, což s sebou přineslo celou řadu důsledků. S ohledem na (výše uvedené) nerovnoměrné rozdělení neplacené práce a jiných povinností souvisejících s domácí sférou pak tyto důsledky byly často odlišné pro ženy a muže.

Kromě těch jevů, kterým se podrobněji věnuji níže, není možné pominout ale i řadu dopadů dalších, neméně podstatných. Jedním z nich je zhoršená dostupnost zdravotní péče, včetně péče o duševní zdraví, a to v situaci zvýšené psychické zátěže. V této souvislosti je vhodné se zmínit i otázce omezení návštěv ve zdravotnických zařízeních a zařízeních sociální péče nebo o dočasném omezení přítomnosti otců u porodu. Podrobnější rozbor těchto dopadů sice přesahuje možnosti této studie, nicméně je

¹⁷ Viz Časová osa opatření v sociálních službách na: Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Sociální služby* (online). cit. 2.8.2020. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/socialni-sluzby-info>

¹⁸ Sociologický ústav AV ČR. *Kdo se o nás postará?* Migrantky na českém trhu práce (online). cit. 30.7.2020. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/aktualita/kdo-se-o-nas-postara-migrantky-na-ceskem-trhu-prace>

důležité je mít na paměti pro dokreslení skutečnosti, že pandemie a přijatá opatření zasahovala do soukromé sféry jednotlivců i celých rodin způsoby, které nebylo vždy možné předpokládat.

5.1. Ošetřování člena rodiny

Jedním z prvních plošných opatření, která vláda přijala, bylo uzavření škol. V důsledku rozhodnutí zřizovatelů pak byla uzavřena i naprostá většina předškolních zařízení. S ohledem omezené možnosti péče o menší děti ze strany jejich prarodičů, kteří často z důvodu věku spadali do rizikové skupiny osob více ohrožených nemocí Covid-19, nezbylo obvykle rodičům nic jiného, než aby alespoň jeden z nich zůstal doma „na ošetřovačce“, tedy na překážce v práci na straně zaměstnance z důvodu ošetřování člena rodiny. Jak ukazují statistiky MPSV¹⁹, počty žádostí i vyřízených dávek ošetřovného oproti předchozímu období výrazně stouply a specificky žádostí o ošetřovné z důvodu uzavření škol byly v jednotlivých měsících desítky až stovky tisíc.

Podle Sociologického ústavu Akademie věd ČR²⁰ zůstaly s dětmi doma častěji ženy, které tak přišly o významnou část svého příjmu. I pokud pobíraly ošetřovné, tedy pokud na něj měly nárok, jednalo se o pokles příjmu původně o 40 %. Pokud šlo o OSVČ nebo o osoby pracující na DPP nebo DPČ, pak alespoň do přijetí dalších opatření pozbyly příjem zcela.

Vláda na tuto skutečnost reagovala několika legislativními opatřeními, zejména navýšením vypláceného ošetřovného na 80 %, zvýšením věku dítěte, prodloužením maximální délky pobírání dávky, změnou způsobu žádosti a zpracování a zahrnutím některých „dohodářů“ do možnosti čerpání ošetřovného²¹. Všechna tato opatření byla platná do 30. června 2020. Údaje MPSV o počtu žádostí o ošetřovné z důvodu uzavření škol pak ukazují za měsíc duben druhý skokový nárůst, který bude představovat reakci právě na tuto legislativu,

Dalším opatřením bylo zavedení tzv. „ošetřovného pro OSVČ“, které je specifickou formou podpory poskytované Ministerstvem průmyslu a obchodu (MPO) pro OSVČ na hlavní činnost, které nemohly vykonávat svou činnost z důvodu uzavření školy nebo jiného zařízení a péče o dítě mladší 13 let, nebo z obdobných důvodů v případě péče o osobu závislou.

5.2. Výuka na dálku a domácí vzdělávání

Pro rodiny s dětmi bylo uzavření škol náročným opatřením ještě z dalšího důvodu, a tím byla nezbytnost zajištění jejich vzdělávání ve změněných podmínkách. Toto opatření bylo přijato velmi rychle, bez předchozí přípravy ani metodického zajištění ze strany MŠMT a bez předem známé délky trvání. Jednotlivé školy nebyly na danou situaci připraveny srovnatelně, jak co do vybavení, tak co do připravenosti učitelů zahájit distanční výuku. Obdobně jednotlivé rodiny neměly stejné možnosti, zejména co se týká příslušného vybavení nebo možnosti rodičů na výuku a přípravu dohlížet.

Nejednotnost postupu jednak znamenala pro řadu rodičů vysoké časové nároky, které s největší pravděpodobností dopadaly častěji na matky, jednak mohla pro některé děti znamenat i výrazně zhoršenou možnost absolvovat příslušnou část výuky a přípravy. Toto může mít do budoucna pro jednotlivé děti i jejich rodiny zásadní dopady, zejména pokud by uzavírání škol z epidemiologických důvodů nebylo jen záležitostí již uplynulého školního roku. Jak v tématice studii upozorňuje a

¹⁹ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Statistika karantény dávky k 5. 8. 2020.* (online) cit. 6.8.2020. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/1580387/Statistika_eN_karanteny_davky_5_8_2020.pdf

²⁰ Sociologický ústav AV ČR. *Dopady opatření proti pandemii na ženy a muže na trhu práce.* (online). cit. 26.7.2020. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/aktualita/dopady-opatreni-proti-pandemii-na-zeny-muze-na-trhu-prace>

²¹ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Ošetřovné* (online) cit. 6.8.2020. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/osetrovne>

doporučuje IDEA: „V případě relativně krátkého zavření škol jsou nejvíce ohroženi žáci, kteří se běžícího vzdělávání na dálku neúčastní, a to ať kvůli chybějící technice, nedostatku podpory z rodiny, anebo vlastnímu nezájmu. Je zásadní nejenom výuku umožnit žákům bez techniky, ale také se snažit zapojit nekomunikující žáky, a to přes intenzivní komunikaci s rodiči, nebo při snížení restrikcí spoluprací s terénními pracovníky. V případě delšího zavření škol se budou zvyšovat rozdíly mezi školami. Je proto nutné přijít s inovativními opatřeními, jak pomoci školám, které nezvládají dobře výuku na dálku.“²².

5.3. Práce z domova

Relativně velká část zaměstnanců a zaměstnankyň začala svou práci vykonávat z domova. Podle dostupných údajů to byli častěji muži než ženy. Lze očekávat, že tato skutečnost bude mít rozdílné dopady krátkodobé a dlouhodobé. V krátkodobém horizontu může jít jak o zvýšení stresové zátěže ve spojení s rušivými faktory, které práci z domova komplikují. Tak tomu bude v rodinách s malými dětmi po uzavření školek a škol. Jiné stresové faktory související s pandemií Covid-19 naopak mohou být nižší, zejména pokud jde o snížení příjmu domácnosti a nezbytnost vystavovat se riziku nákazy při cestě do zaměstnání a pobytu na pracovišti.

5.4. Domácí násilí

S ohledem i na zahraniční zkušenosti odborná veřejnost již v počátku přijatých opatření upozorňovala na skutečnost, že může docházet ke zvýšení výskytu domácího násilí, případně k jeho závažnějším projevům.

Vyhodnocením dosavadních zjištění se zabývá mj. Výbor pro prevenci násilí na ženách a domácího násilí Rady vlády pro rovnost žen a mužů. Zejména usiluje o kompletaci neúplných a metodologicky nestejně vedených statistik. I bez „finálních“ čísel, která nebudou s ohledem na vysokou latenci tohoto jevu nikdy zcela kompletní, je ale jasný určitý trend během uplynulých měsíců a zároveň konkrétní dopady, které na tento problém opatření přijatá během pandemie Covid-19 měla.

Obecně známými východisky bylo, že stres a frustrace spojené s nuceným pobytem doma, obavami o zdravotní situaci i případným snížením příjmu domácnosti jsou rizikovými faktory, které mohou být spouštěči nebo vést ke zhoršení násilného chování. Omezení sociálních kontaktů pak zhoršuje možnost odhalení i řešení tohoto jevu.

Jak upozornily např. organizace ProFem a ROSA²³, dostatek pozornosti však nebyl věnován dopadům omezeného fungování jak veřejných institucí, tak sociálních služeb. Policie by např. měla přistoupit k vykazání pouze v případech, kde „ohrožení života a zdraví osoby bude bezprostřední, omezeno mělo být podle právničky ProFem i vyslýchání svědků, případně některé další úkony. Problematické mohlo být i zpomalení rozvodových řízení či rozhodování o úpravě poměrů dětí. S ohledem na vyšší zátěž na celý zdravotnický systém mohla být ohrožena i péče obětmi domácího a sexuálního násilí. V neposlední řadě mohla být vlivem režimových opatření ztížena cesta k vyhledání pomoci.

6. Dopady pandemie a relevantních opatření

V době zpracování této studie již bylo možné vyhodnotit, nakolik se předpoklady o genderově odlišném dopadu pandemie a přijatých opatření potvrdily, i vyhodnotit, co se může jevit jako rizikové

²² FEDERÍČOVÁ, Miroslava, KORBEL, Václav. *Pandemie covid-19 a sociálně-ekonomické nerovnosti ve vzdělávání*. IDEA anti COVID-19 (online). cit. 25.7.2020. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/images/COVID/IDEA_Nerovnosti_ve_vzdelavani_COVID-19_kveten2020_18.pdf

²³ MICHÁLKOVÁ, Eva. *Domácí a sexuální násilí v době nouzového stavu*. proFem (online). cit. 3.8.2020. Dostupné z: <https://www.profem.cz/cs/o-nas/novinky/a/domaci-a-sexualni-nasili-v-dobe-nouzoveho-stavu>

nebo naopak žádoucí v rámci přípravy na „druhou vlnu“, případně na „nový normál“, jak bývá označován výhled na budoucnost, kdy nový koronavirus sice nebude představovat tak akutní riziko jako v první polovině roku 2020, ale nikdy zcela nezmizí.

Už v dubnu upozornila Alena Křížková ze Sociologického ústavu AV na skutečnost, že přijatá opatření mohou mít na ženy podstatnější dopad: „Pokud si ale chceme vzít poučení z předchozí ekonomické krize, tak je to především to, že extrémně důležitá je reakce vlád na tyto ztráty – ta nakonec rozhoduje, jaké skupiny obyvatel důsledky krize pocítí nejvíce. Typicky je zachraňován automobilový průmysl. Úsporná opatření se na druhou stranu dotknou třeba mezd ve státní správě, kde pracuje více žen, a na ženy také více dopadnou škrty či zmrazení sociálních dávek, protože jsou častěji na rodičovské, doma s dětmi. Takže v důsledku je dopad krize na ženy větší.“²⁴

6.1. Zaměstnanost a prekérní práce

V úvodní fázi po zavedení karantény se vláda zaměřila zejména na udržení zaměstnanosti, kdy první opatření pokryla primárně zaměstnance v pracovním poměru, výrazně nižší až nulová byla ochrana OSVČ a lidí v některé z prekérních forem práce, ať už se jednalo o dohody o pracích vykonávaných mimo pracovní poměr (dohoda o provedení práce – DPP nebo dohoda o pracovní činnosti – DPČ), o agenturní zaměstnance atd.²⁵

První formy podpory reagovaly na platnou legislativu, zejména v oblasti sociálního zabezpečení. Tato situace obnažila některé jevy zejména úpravy nemocenského pojištění, na které bylo již dříve upozorňováno – např. téměř nulové zabezpečení pro OSVČ, dokonce i když si nemocenské pojištění dobrovolně platili, nebo prekérní situaci i osob pracujících na DPP a DPČ, pokud tato forma pracovněprávního vztahu, určená zejména pro přivýdělký a jiné spíše vedlejší výdělečné činnosti, funguje jako v podstatě jediný příjem, např. kromě rodičovského příspěvku.

Jak upozornil Sociologický ústav, v „nestandardních“ úvazcích častěji pracují mladší lidé (ženy pod 39 let, muži pod 30 let). U žen je to ovlivněno věkem dítěte (20 % zaměstnaných matek dětí mladších 9 let je zaměstnáno „nestandardně“). Tyto ženy nyní s velkou pravděpodobností zůstaly doma, aby pečovaly o děti, a o to hůře se jim bude vracet do práce v situaci ekonomické recese.²⁶

Sociologický ústav AV ČR vyslovil na začátku dubna několik předpokladů týkajících se nezaměstnanosti a mimo jiné zmínil i možnou nedostatečnost stávající podoby podpory v nezaměstnanosti: „Zároveň zatím nedošlo k úpravě parametrů pro podporu v nezaměstnanosti, kterou je nyní možné čerpat pouze po dobu pěti měsíců a maximálně do výše poloviny mzdy – nicméně šance najít si zaměstnaní například pro lidi, kterým podpora nyní skončí, je v podstatě nulová. Bylo by žádoucí, aby systém podpory v nezaměstnanosti na současné krizové podmínky flexibilně zareagoval, jinak je nutné očekávat negativní dopad opět na skupiny nejvíce ohrožené chudobou a ztrátou zaměstnaní, tedy matky

²⁴ Sociologický ústav AV ČR. *Dopady opatření proti pandemii na ženy a muže na trhu práce*. (online). cit. 26.7.2020. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/aktualita/dopady-opatreni-proti-pandemii-na-zeny-muze-na-trhu-prace>

²⁵ Příkladný přehled přijatých opatření např. ŠTEG, Jiří. *Česká ekonomika v koronavirové krizi*. Nadace Rosy Luxemburgové (online). cit. 30.7.2020. Dostupné z: <https://rosalux.cz/ceska-ekonomika-v-koronavirove-krizi/>

²⁶ Sociologický ústav AV ČR. *Dopady opatření proti pandemii na ženy a muže na trhu práce*. (online). cit. 26.7.2020. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/aktualita/dopady-opatreni-proti-pandemii-na-zeny-muze-na-trhu-prace>

samoživitelky a lidi v předdůchodovém věku nebo naopak těsně po ukončení školy, kteří jsou nejvíce ohroženi propuštěním.“²⁷

Podle výše uvedené studie IDEA a dostupných údajů se skutečně začínají projevovat genderově nestejně dopady situace v ukazatelích nezaměstnanosti:

- Údaje o nezaměstnanosti v České republice za duben a květen 2020 ukazují výraznější nárůst nezaměstnanosti u žen než u mužů, zatímco při dřívějších recesích tomu bývalo obvykle naopak.
- Výraznější nárůst je způsoben nezaměstnaností žen ve věku nad 44 let. Tento velký nárůst nezaměstnanosti starších žen zvyšuje již tak vyšší riziko, že ženy v důchodovém věku upadnou do chudoby.²⁸

IDEA rovněž upozorňuje na to, že data o nezaměstnanosti nejsou ještě zdaleka konečná: „Druhou vlnu nových žádostí žen o podporu v nezaměstnanosti lze očekávat, jakmile se školy a zařízení péče o děti znovu plně otevrou, protože matky pak již zřejmě nebudou mít nárok na krátkodobou podporu příjmu z programu Ošetřovné. S ohledem na obvyklý průběh roku lze čekat největší nápor v září.“²⁹

6.2. Zdravotnictví a sociální služby

Jedny z nejvíce feminizovaných profesí u nás plnily v době nouzového stavu přední stránky novin a minimálně diskuzi o finančním a personálním zabezpečení těchto oborů tak nebylo možné již zcela pominout.

Kromě zvýšeného úsilí o zajištění osobních ochranných prostředků v době, kdy celosvětové distribuční kanály selhávaly, byla v centru pozornosti i otázka mezd a platů ve zdravotnických zařízeních.

V praxi se v otázce zvláštní odměny za nasazení v době nouzového stavu projevila „dvoukolejnost“ odměňování mezi profesemi v „první linii“. Tam, kde jsou zaměstnanci a zaměstnankyně odměňování mzdou, nikoli platem, nemá vláda žádnou možnost centrálně ovlivnit výši jejich výdělků. Ještě na konci června se zdálo, že ve mzdovém režimu (který se týká velké části nemocnic) žádné prostředky na odměny zdravotníků nebudou³⁰. Následně se vláda a zákonodárci rozhodli tuto skutečnost řešit prostřednictvím speciální dotační výzvy³¹. I zde však není zaručeno, že slíbené odměny ke zdravotníkům skutečně doputují, kdy a v jaké výši.

6.3. Vyrovnané zastoupení žen v mocenských a rozhodovacích pozicích

To, že Česká republika dlouhodobě trpí výrazně asymetrickým zastoupením žen a mužů v mocenských a rozhodovacích pozicích se projevilo i v době pandemie Covid-19. Výbor pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v politice a rozhodovacích pozicích Rady vlády pro rovnost žen a mužů se připojil k apelu České ženské lobby a podal podnět Radě vlády k tomu, aby vládu ČR vyzvala k zajištění vyvážené

²⁷ Sociologický ústav AV ČR. *Dopady opatření proti pandemii na ženy a muže na trhu práce*. (online). cit. 26.7.2020. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/aktualita/dopady-opatreni-proti-pandemii-na-zeny-muze-na-trhu-prace>

²⁸ https://idea.cerge-ei.cz/images/COVID/IDEA_Gender_dopady_covid-19_cerven_21.pdf

²⁹ MENZEL, Andreas, MIOTTO, Martina. *Rozdílné ekonomické dopady krize covid-19 na muže a ženy v Česku*. IDEA anti COVID-19 (online). cit. 29.7.2020. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/images/COVID/IDEA_Gender_dopady_covid-19_cerven_21.pdf

³⁰ GARKISCH, David. *Zdravotníci nedostali odměny za covid. Uráží nás ta arogance, říkají. Naše zdravotnictví* (online). cit. 7.8.2020. Dostupné z: <https://www.nasezdravotnictvi.cz/aktualita/zdravotnici-nedostali-odmeny-za-covid-urazi-nas-ta-arogance-rikaji>

³¹ ČTK. *Mimořádné odměny pro zdravotníky vláda schválila*. *České noviny* (online). cit. 7.8.2020. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/mimoradne-odmeny-pro-zdravotniky-vlada-schvalila/1916040>

zastoupení žen a mužů v Národní ekonomické radě vlády (NERV) a dalších poradních orgánech podílejících se na řešení hospodářské krize, Rada vlády pak tento podnět přijala³².

Příklad NERVu pak může být brán až jako ukázkově symptomatický, když i po dosavadních apelech jsou ze 17 členů v radě pouze 2 ženy³³. Nejde jen o symbolickou reprezentaci. Spolu s ženami nejsou v NERVu příliš zastoupeny ani ty výrazně feminizované sektory, které jak jsme si uvedli výše byly a budou krizí nejvýrazněji poznamenány. Přestože by se jevílo jako logické k práci na formulaci opatření k oživení ekonomiky přizvat ty, kteří byli jejím zpomalením nebo zmrazením postiženi nebo ohroženi, nedá se říct, že by tomu minimálně ve zmíněném poradním orgánu tak bylo.

Ani ekonomický poradní tým coby součást Ústředního krizového štábu při svém ustavení nevykazoval zdaleka vrovnané zastoupení žen a mužů, když z jeho 12 členů byly pouze 2 ženy³⁴.

Bez ohledu na výrazně genderově zabarvené dopady pandemie Covid-19 tak – zřejmě bohužel v souladu s aktuálním nastavením části české společnosti – se na hledání řešení a dalších opatření ženy podílejí výrazně méně, než jak by odpovídalo nejen jejich zastoupení ve společnosti, ale zejména dopadům, které pro ně situace přináší.

7. Výhledy a doporučení

Není pochyb o tom, že pandemie Covid-19 dopadla odlišně na ženy a muže, a to na ženy v mnoha ohledech intenzivněji. Byly a jsou více ohroženy ztrátou zaměstnání nebo jeho prekarizací. Domácí povinnosti a zejména péče o děti, starší příbuzné a jiné blízké osoby v době pandemie ještě zvýšily jejich již tak vysoké zatížení. Studie (např. IDEA³⁵) pak zmiňují poměrně předvídatelné vyšší dopady na duševní zdraví žen.

„První vlna“ nákazy i opatření pominula, aktuálně se pozornost upírá na další kroky v souvislosti s oživením ekonomiky. Není možné ale zapomínat jednak na další témata, která nejsou bezprostředně ekonomicky palčivá, nicméně je období pandemie vyneslo na světlo (např. domácí násilí), nebo naopak od nich odklonilo pozornost. Stejně tak je nezbytné mít na paměti skutečnost, že ta „první vlna“ nemusí být zdaleka poslední, a že některá omezení a s nimi související dopady se mohou znovu objevovat ve více či méně pravidelných cyklech. Ve všech těchto kontextech je potřeba dbát na to, aby pokud možno nedocházelo k dalšímu snižování míry genderové rovnosti v České republice.

V rámci ekonomických pobídek a dalších národních a nadnárodních nástrojů na podporu ekonomiky v době „post-covidové“ je pak nezbytné, aby byly zacíleny genderově sensitivně. S ohledem na odlišný vzorec oproti dřívějším ekonomickým krizím není možné jen opakovat dřívější recepty. Situace by měla být chápána jako výzva k výraznějšímu přehodnocení ekonomických priorit, zejména v oblastech

³² Úřad vlády České republiky. *Rada vlády pro rovnost žen a mužů schválila sérii doporučení k řešení negativních dopadů pandemie* (online). cit. 31.7.2020. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/aktuality/rada-vlady-pro-rovnost-zen-a-muzu-schvalila-serii-doporuceni-k-reseni-negativnich-dopadu-pandemie-182801/>

³³ Úřad vlády České republiky. *Národní ekonomická rada vlády* (online). cit. 1.8.2020. Dostupné z: https://www.vlada.cz/cz/ppov/nerv_2020/narodni-ekonomicka-rada-vlady-182438/

³⁴ Ministerstvo vnitra. *Jednání ÚKŠ a ekonomického poradního týmu: Čeští výrobci ochranných pomůcek by měli přednostně zásobovat stát* (online). cit. 2.8.2020. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/jednani-uks-a-ekonomickeho-poradniho-tymu-cesti-vyrobcu-ochrannych-pomucek-by-meli-prednostne-zasobovat-stat.aspx>

³⁵ BARTOŠ, Vojtěch, CAHLÍKOVÁ, Jana, BAUER, Michal, CHYTILOVÁ, Julie. *Dopady pandemie koronaviru na duševní zdraví*. IDEA anti COVID-19 (online). cit. 29.7.2020. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/images/COVID/IDEA_Dusevni_zdravi_covid-19_cervenec2020_22.pdf

zdravotnictví a sociální péče a sociálního i pracovněprávního zabezpečení prekérních profesí a pracovních pozic.

Dne 24. července 2020 pak na podkladě dosavadních zjištění a diskuzí schválila Rada vlády pro rovnost žen a mužů sérii doporučení k řešení negativních dopadů pandemie. Ta více konkrétní doporučení směřují do několika oblastí, např. k zajištění dostatečné péče o děti a jiné závislé osoby, k problematice domácího násilí, nebo k adekvátnímu odměňování finanční ohodnocení zaměstnanců a zaměstnankyň v sociálních a zdravotních (a dalších veřejných) službách. Šířeji ale Rada vlády apeluje zejména na následující:

- Genderové dopady a dopady na lidská práva u celé situace a všech opatření mají být důsledně vyhodnocovány;
- Mají být využívány odborné studie zaměřené na sociální a ekonomické dopady ve vztahu k rovnosti žen a mužů;
- Finanční zdroje mají být rozdělovány i s ohledem na rovnost žen a mužů na trhu práce a v dalších oblastech.

V rámci EU se v této souvislosti objevují výzvy např. ve vztahu ke spouštěnému unijnímu plánu „Recovery and Resilience Facility“, který představuje velký balík finančních prostředků pro členské státy využitelný ke zmírnění ekonomických a společenských dopadů koronavirové pandemie. Jeho cílem má být i přeměna unijních ekonomik směrem k vyšší udržitelnosti a připravenosti na výzvy spojené s přechodem na zelenou a digitální ekonomiku³⁶.

Odvětví, která se v dané situaci ukázala klíčová, mají kromě vysoké míry feminizace ještě několik dalších společných rysů. Jsou jimi nepříliš vysoké mzdy, společenská prestiž neodpovídající náročnosti a poměrně výrazný podíl veřejného zaměstnávání. Význam těchto oborů přesahuje hodnotu, která je mu připisována trhem, a i na podkladě pandemie Covid-19 bychom to měli vnímat jako impuls k akcentu na ještě další hodnoty a aspekty lidské práce, než jen její tržní ocenění. V této souvislosti lze zmínit zejména výzvu tří tisíců vědců z šesti stovek světových univerzit ze dne 16. května 2020.³⁷ Vyzývá k demokratizaci pracoviště, dekomodifikaci práce a ekologické nápravě politického rozhodování.

7.1. Oblasti hodné pozornosti

Konkrétně je z mého pohledu možné uvést následující oblasti, ve kterých je nezbytné dbát na to, aby dalším postupem nebyly prohloubeny a utuženy dosavadní nerovnosti:

- S ohledem na vzrůstající obavy z možné „druhé vlny“ nákazy a dalších opatření, včetně případného opětovného uzavření školních a předškolních zařízení je otázkou, jak se na podzim budou vyvíjet ukazatele nezaměstnanosti. Pokud by v rodině s malými dětmi jeden z rodičů již o práci přišel, pak lze očekávat, že v případě nezbytnosti osobní péče o děti to bude on, kdo s nimi zůstane doma, což dále zhorší jeho vyhlídky na uplatnění na trhu práce. Z výchozích předpokladů a dostupných údajů se jeví, že to budou častěji ženy než muži. Opakované uzavírání škol a školek tak může mít závažné dlouhodobé dopady na pracovní uplatnění a ekonomickou situaci celé řady matek.

³⁶ European Commission. *Questions and Answers on the EU budget for recovery: Recovery and Resilience Facility* (online). cit. 25.7.2020. Dostupné z:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QANDA_20_949

³⁷ A2larm. *Jak proměnit svět práce? Musíme ho demokratizovat. Zaměstnanci nejsou lidské zdroje* (online). cit. 3.8.2020. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2020/05/jak-promenit-svet-prace-musime-ho-demokratizovat-zamestnanci-nejsou-lidske-zdroje/>

- Ve školství je nezbytné hledat taková řešení, která případné distanční vzdělávání umožní pokud možno ve stejné dostupnosti pro všechny žáky a studenty. Nemělo by docházet k tomu, že na rodiče (a více matky, pro které půjde o další faktor, který sníží jejich atraktivitu pro zaměstnavatele) budou kladeny naprosto nerovnoměrné požadavky podle zcela náhodných kritérií souvisejících zejména s vybavením školy a připraveností pedagogů, ani k tomu, že se dostupnost vzdělání konkrétního dítěte bude odvíjet jen podle zejména ekonomické situace jeho rodičů.
- Snahu o snižování GPG je nutné pozvednout na vyšší úroveň priority, i s ohledem na jednu z hlavních příčin, které u nás k jeho přetrvávající existenci vedou – genderovou segregaci pracovního trhu včetně předcházejícího vzdělávání, a s tím spojenou nízkou prestiž i ohodnocení feminizovaných pozic, které se ukázaly jako nepostradatelné.
- Obdobně jako po předchozí krizi lze očekávat nárůst překérní práce, případně i práce v šedé ekonomice nebo dokonce nelegální. Pokud budou dosavadními dopady více znevýhodněny ženy, pak se i tato nevýhodná pracovní uspořádání budou týkat jich. Je potřeba to mít na paměti při diskuzi o právní úpravě takového zaměstnávání, případně o jeho kontrole.
- Problematika levné práce se v době pandemie spojila s otázkou dostatečného sociálního a obdobného zabezpečení. Není novou informací, že velká řada lidí a rodin nemá téměř žádné úspory, některé (zejména rodiny sólo rodičů) pak jsou výrazně ohroženy chudobou i v běžných časech. Tyto domácnosti pak spoléhají na státní sociální systém. Je nezbytné vyhodnotit, co ze sociální „covid legislativy“ může být přeneseno i do budoucna, zejména v oblasti nemocenského pojištění.
- Hluboce podfinancovaný systém zajištění péče v řadě zemí pak dále stojí na levné práci mobilních pečovatelek – migrantek. Zejména pro EU by tak mělo jít o jednu z dalších pobídek k reformě systému péče, zejména o seniory.
- Fungující veřejné instituce jsou základ v krizových časech – nejen orgány sociálního zabezpečení a Úřady práce, ale i řada dalších orgánů veřejné a státní správy sehrála v krizových časech nepostradatelnou úlohu. U některých naopak přijatá omezení mohla znamenat negativní dopady ve vztahu k veřejnosti. Je zapotřebí jednak urychlit procesy vedoucí k co nejvyšší a nejefektivnější digitalizaci veřejné a státní správy, jednak zejména v souvislosti se hledáním úspor ve státním rozpočtu nepřístupovat ke snižování pracovních a služebních míst financovaných z veřejných prostředků bez důkladně analýzy jejich potřebnosti.
- V souvislosti s případnými omezeními veřejné dopravy musí být dostupné údaje o jejím využívání, zejména pro nezbytnou přepravu do práce, školy atd. Pokud se potvrdí hypotéza, že ženy jsou častěji na tento typ dopravy odkázány bez možnosti dopravy individuální, pak je nezbytné mít to na paměti v případě formulace relevantních opatření.
- V souvislosti s překotným vývojem digitální ekonomiky je nezbytné mít na paměti, že ačkoli digitální technologie samy o sobě jsou neutrální, míra jejich využití a přístup k nim už zcela jednotné nejsou. V odhadech budoucnosti práce není zcela jednoznačně možné předpovědět, které profese budou zasaženy více a méně a jak, ale s ohledem na genderovou segregaci trhu je jasné, že v různých obdobích to budou ženy a muži zasaženi jinak. Pokud tedy máme vysoký podíl žen v odvětvích, která není možné do digitálního prostředí rychle nebo zcela převést, pak v situacích jako je pandemie Covid-19 budou zasaženy okamžitě, a s postupující mírou digitalizace celého světa práce pak i výhledově.
- Výbor pro prevenci domácího násilí a násilí na ženách Rady vlády pro rovnost žen a mužů dne 6. dubna 2020 přijal podnět k ochraně obětí domácího a sexuálního násilí s ohledem na

pandemii COVID-19³⁸, který obsahuje řadu konkrétních doporučení pro Ministerstvo vnitra, Nejvyšší státní zastupitelství, Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo práce a sociálních věcí i Úřad vlády. Zejména při diskutování a přípravě opatření v souvislosti s očekávanou „druhou vlnou“ nákazy u nás je nanejvýše vhodné tato doporučení co možná nejdůsledněji aplikovat, aby se problematika domácího násilí v dalších měsících neprohlubovala.

7.2. Pozitivní očekávání

V souvislosti s pandemií Covid-19 se předpokládají i některé pozitivní dopady na problematiku genderové rovnosti. Jako příklad se uvádí zejména:

- Rozšíření práce z domova a dalších nástrojů sladování soukromého a profesního života, které mohou napomoci k návratu na trh práce.
- Větší zapojení mužů do neplacené práce a neformální péče by mohlo přetrvat i po návratu do běžného stavu.
- Situace bude brána jako podnět k přehodnocení významu profesí „v první linii“, zejména co do jejich ohodnocení.

Ačkoli by takovéto důsledky byly nepochybně žádoucí, je vhodné o nich uvažovat spíše jako o příležitostech, než o garantovaných dopadech.

Jak vyplývá z dostupných dat, zaměstnání, v kterých bylo a je možné praktikovat práci z domova, případně která je v aktuální podobě možné přesunout do on-line prostoru, nejsou ta, která jsou mezi ženami nejčastější. Při současné míře genderové segregace pracovního trhu by z takového vývoje benefitoval pouze relativně malý počet žen a není důvod se bez dalšího domnívat, že lepší sladovací možnosti nějak výrazně segregaci v daných povoláních ovlivnil.

Dále je potřeba dbát o to, aby se práce z domova nestala jen dalším nástrojem k usnadnění tzv. druhé směny, tedy neadekvátně vysokého podílu žen na výkonu domácí neplacené práce, a zároveň aby ve spojení s dalšími instrumenty (u nás např. s využíváním dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr namísto kratší pracovní doby v pracovním poměru) nepřinesla další prekarizaci pracujících žen.

Obdobně není důvod mít za jisté, že aktuální zkušenost povede k férovějšímu rozdělení neplacené práce mezi muži a ženami. Naopak, v případě, že jeden z rodičů či partnerů přijde o práci (a zatím to jsou spíše ženy), může se nevyvážené rozdělení těchto činností ještě prohloubit.

I u „náhle objeveného“ významu některých profesí je potřeba zachovat určitou míru skepse k takovým vyhlídkám. I přes celoevropský apel na komplexní přehodnocení zejména financování, organizace a společenského statusu zdravotnictví, sociální péče a dalších oborů „první linie“ se jedná o nesnadný úkol a není zřejmé, zda se toho podaří dosáhnout. U nás tomu kromě zatím opatrného zvýšení platů nic nenasvědčuje, v některých jiných státech se podpora „první linie“ zatím omezuje na spíše symbolická gesta.

³⁸ Úřad vlády České republiky. *Výbor pro prevenci domácího násilí a násilí na ženách schválil podnět k ochraně obětí domácího a sexuálního násilí s ohledem na pandemii COVID-19* (online). cit. 3.8.2020. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/aktuality/vybor-pro-prevenci-domaciho-a-nasili-a-nasili-na-zenach-schvalil-podnet-k-ochrane-obeti-domaciho-a-sexualniho-nasili-s-ohledem-na-pandemii-covid-19-180928/>

8. Závěr

Situace spojená s pandemií Covid-19, přijatými opatřeními a hrozící ekonomickou krizí se ukázala jako unikátní v podobě genderově rozdílných dopadů, které přinesla. Na rozdíl od předchozích výjimečných situací nesměřovaly první dopady do maskulinizovaných profesí, unikátní je i důraz kladený na domácí sféru.

Jako taková dokázala situace upozornit na celou řadu genderově zabarvených jevů a skutečností, kterým dříve nebyla věnována dostatečná pozornost v širším proudu veřejné diskuze, v podstatě mimo odborné kruhy. Již v březnu a dubnu byla některá rizika formulována, následně se buď potvrdila, nebo byla vhodně přijatými opatřeními zmírněna, ale nikoli vyvrácena jako nedůvodná.

Do budoucna může jít o příležitost k vyrovnání některých přetrvávajících nerovností a znevýhodnění, ale situace musí být jako taková rovněž brána. Některé státy (typicky ty, které si na žebříčcích genderové rovnosti stojí lépe než Česká republika) a jejich čelní představitelé a představitelky tuto situaci takto chápou a rizika prohloubení genderových nerovností berou v potaz. V podmínkách České republiky můžeme být zatím v tomto kontextu spíše rezervovaní – nejbližší budoucnost opět jednou ukáže, jakou prioritu otázce rovnosti žen a mužů politická reprezentace přikládá.

Seznam grafů

Graf 1 Míra nezaměstnanosti mužů a žen v České republice	9
---	---

Literatura